

SAMOBORSKI PERIVOJI I PARKOVI

Perivoji i parkovi vezani uz dvorce, vile i kurije, ali organizirani i kao zasebne cjeline, bitna su sastavnica prostornog identiteta Samobora i dokaz njegova visokog urbanističkog i arhitektonskog standarda. Hortikulturno uređeni prostori samo su produžetak prirodnog pejzaža u samoj gradskoj strukturi. Odnos gradskog i prirodnog pejzaža tijekom gradograditeljskog procesa Samobora odraz su odnosa pojedinog razdoblja prema prirodnom okruženju.

Kroz povijesnu jezgru Samobora protječe rječica Gradna povezujući urbani s prirodnim krajobrazom. Ljepota krajobraza djelovala je antropogeno. U srednjovjekovnoj fazi, sve do XVIII. stoljeća, zamjetna je harmonija i korelacija forme i sadržaja. Zatvorenost naselja u uskoj riječnoj dolini kao prirodnom utičištu te iskorištavanje istaknutih točaka kao fortifikacija na koje se nadovezuju toranj i zidine oblikovali su jedinstven obrambeni sustav. Tijekom XIX. stoljeća Samobor izlazi iz kotline i spontano se širi uz rubove planinskih obronaka. Na obroncima i pejzažno najvrjednijim lokacijama grade se reprezentativne zgrade, crkve i kapele, manji dvorci, kurije i vile, okružene perivojima i vrtovima. Ostali tereni na obroncima, izloženi vizurama, ostaju u funkciji vinograda i oranica. U drugoj polovici XX. stoljeća, doseljavanjem novih stanovnika i novom izgradnjom obiteljskih kuća i kuća za odmor zaposjedaju se vizualno izložene padine Giznika, Anindola, Jelenščaka i Strasniku. Na Jelen caku i Stražniku otvaraju se kamenolomi koji fizički ugrožavaju krajolik. Zbog gustoće izgradnje, padine i obronci izgubili su svoja pejzažna obilježja, ali su ostali očuvani vrijedni primjeri stambenih zgrada okruženih perivojima, iz XVIII., XIX. i s početka XX. stoljeća. Svi samoborski dvorci sa svojim perivojima pružaju skladnu sliku prirodnog i umjetnog krajobraza.

Većina samoborskih perivoja nalazi se u gradu, a manji je broj izvan Samobora. Osim perivoja uz stambene zgrade: dvorce, kurije i vile, u gradu se nalaze: veliki gradski perivoj Anindol, Novi perivoj u Mlinskoj ulici, perivoji uz kupalište Vugrinščak i kupalište Šmidhen, parkovno oblikovan Trg Matice Hrvatske i nedavno uređen Park domovinske zahvalnosti. Većina samoborskih perivoja nastala je na obroncima brežuljaka, na njihovim blagim padinama, koje pružaju povoljne uvjete za rast i razvoj biljaka. Neki od perivoja podignuti su uz vodotoke, uz rječicu Gradnu Hamor i Livadić-Wiesner, uz potoke Bistrac i Breganu istoimeni perivoji. Prema vremenu nastanka, najstariji pripadaju razdoblju baroka, kao što su Podolje, Livadić-Wiesner, Bistrac, Mirnovec, Giznik-Reiser, Sud-Jelačić, Taborec-gradski vrt, Hamor, Molvice, Bregana i Franjevački samostan. Nemaju karakteristična barokna obilježja., strogo geometrijsku kompoziciju, skromnih su dimenzija, bez raskošnih partera i vodenih površina koje nalazimo u francuskim baroknim perivojima, ali su neprocjenjivi za našu kulturu i vrtenu umjetnost.

Prema kartografskim izvorima iz XIX. st. zabilježeni su pejzažno oblikovani perivoj uz dvorac u Kerestincu i Lugu s jezercima i ribnjacima, i oni skromnijih dimenzija uz kuriju Bistrac, Bučar, Allnoch, Jelačić-sud, Anindol. Među pejzažno-geometrijski oblikovane ubraja se perivoj uz kuriju Mirnovec i vilu Wagner. U slobodno oblikovanim perivojima zastupljeni su mnogi vrtni elementi, ali nijedan nije toliko naglašen da bi prevladavao nad ostalima i odredio mu stilska obilježja. Takvi su perivoji uz dvorac Podolje, kuriju Hamor, Livadić-Wiesner, Giznik-Reiser, Vugrinščak (Hidropatsko kupalište) i Šmidhenovo kupalište. Parkovnoj opremi, osim bilja, cvjetnjaka, staza i vrtnih sjenica, pripada i vrtna plastika koja, sudeći po stupnju očuvanosti, nije bila u velikoj mjeri zastupljena u samoborskim perivojima. Najčešća oprema perivoja bili su zdenci, koji se još uvijek mogu naći u Mirnovcu, Bistracu, Franjevačkom samostanu i Molvicama. Perivoj vile Wagner mogao se ubrojiti među najopremljenije; osim portala s kovano-željeznim ulaznim vratima, sipinom uređenih staza, uz koje su bile postavljene klupe, u središtu prostorne kompozicije nalazila se fontana i skulptura. Većina staza koje vijugaju između vegetacije, u perivojima su

bile nasute sipinom, a samo su neke bile popločene. Biljni fond samoborskih perivoja sastoji se od vrlo raznolikih autohtonih vrsta, ali i egzotičnih, iz raznih krajeva svijeta, kao što su Ginkgo biloba, Taxodium distichum, Thuja dolabata, Ophoda jalovica, Magnolia obivata.

Većina nekadašnjih perivoja doživjela je preobrazbu, neki su potpuno iščezli, a na njihovim se lokacijama pojavila gradnja, kao što je slučaj s perivojem uz nekadašnju kuriju Jelačić, sadašnju zgradu Županijskog suda, gdje je sedamdesetih godina XX. stoljeća izgrađena osnovna škola. U prostranom perivoju dvorca Kerestinec izgrađeni su objekti za potrebe vojske, a na njegovom drugom kraju, uz ribnjak, izgrađena je tvornica. Najranije je nestao perivoj uz Franjevački samostan, već potkraj XVIII. stoljeća. Prenamjenom dvorca i kurija nakon Drugoga svjetskog rata, u nekim je perivojima gotovo sasvim uništen biljni fond, primjerice U perivoju uz vilu Allnoch, uz kuriju U Bregani, u Kalinovici i Molvicama. Na žalost, i u najnovijem razdoblju zapuštaju se i devastiraju primjerice perivoji vile Wagneri dvorca Reiser u Langovoj ulici. Među najočuvanije perivoje uz nekadašnje dvorce Ubrajaju se perivoj uz Balagove dvore u Lugu, uz kuriju Bistrac (iako je dio perivoja izuzet iz prostorne cjeline), uz dvorac Livadić, Podolje, Hamor, te perivoj uz stambenu kuću na Gizniku. Po svojoj se prostranosti izdvaja i Anindol, danas ne više kao perivoj, već kao velika park-šuma, koja se pruža sve do gradskog središta. Svijest o tome da su parkovno uređene površine jedan od elemenata prepoznatljivosti i znak visoke razine urbanističke kulture grada potakla je Samobor da strogi, zapušteni voćnjak uz župnu crkvu preuredi u memorijalni parkovni prostor, Park domovinske zahvalnosti.

Perivoji uz dvorce, vile i kurije opisani su kao sastavni dio prostora pojedine građevine.

Anindol - D7

Područje današnje park-šume, a nekoć perivoja Anindol nalazi se na istočnom dijelu brijega Tepec, između samoborskog Staroga grada i ceste koja se iz središta grada penje prema vrhu i nastavlja se prema Kotarima. Do uređenja perivoja strmi obronci brijega bili su izloženi jakim erozijama zbog bujica i potočića, tako da su pojedini dijelovi bili bez vegetacije. Sredinom XIX. stoljeća na tom su prostoru bila zasađena stabla bijelog duda, a to je bilo upisano i u zemljišnim knjigama iz 1861. godine. U to su vrijeme postojali putevi koji su povezivali središte grada s kapelom sv. Ane i sv. Jurja, a uzdužni put vodio je od kapele sv. Ane do Staroga grada i spuštao se na Rudarsku Dragu. Uređenje perivoja planirano je u Regulatornoj osnovi Samobora iz 1861. godine, za vrijeme načelnika Ljudevita Šmidhena, tako da se 1883. godine počela krčiti postojeća vegetacija, saditi bjelogorično i crnogorično drveće i cvijeće, uređivati staze i šetnice. Perivoj je dobio ime po kapeli sv. Ane, a svako je šetalište svoje ime dobilo po gradonačelniku. U blizini kapele sv. Ane, na povišenom platou, postavljen je drveni paviljon i uređeno je plesalište. Iznad kapele sv. Ane postavljene su 1933. postaje Križnog puta s reljefnim prikazima i kalvarijom, autora kipara Rudolfa Betzlera. Na Anindolu je 1937. održan osnivački kongres KPH, te je tim povodom podignut spomenik, autora arhitekta Zdenka Kolacija. Park Anindol osim velike pejzažne i urbanističke vrijednosti za Samobor ima i kulturološko značenje, budući da govori o Samoboru kao gradu koji je u svakom svom razdoblju pratio suvremena urbanistička zbivanja. Kao što je Zagreb već bio nešto prije otvorio veliki park Maksimir, tako i Samobor otvara veliki gradski perivoj Anindol.

Trg Matice hrvatske

Nekadašnji svinjski plac, zatim Novi trg, kasnije Trg Pavla Videkovića, a danas Trg Matice hrvatske, po vremenskom slijedu, a i prostorno, drugi je u nizu trgova uz rječicu Gradnu. Formiran je u vrijeme kad Samobor doživljava svoju urbanu preobrazbu, a Trg kralja Tomislava (tada Glavni trg, ili Plac) novom reprezentativnom, gradskom arhitekturom, poprima urbana obilježja višeg stupnja, i oslobađa se neurbanih funkcija, kao što su sajmovi. Izgrađuje se 1883. na prostoru kojim je tekao rukavac Gradne, na svega stotinjak metara udaljenosti od glavnog trga. Formiranjem i drugog trga uz rječicu Gradnu već su tada bili naznačeni smjerovi budućeg prostornog razvitka grada, s naglaskom na rječici, kao okosnici i središnjoj osi urbanog života. Nizanje trgova uz Gradnu logično je proizašlo iz egzistencijalnog odnosa grada i rječice, dajući time Samoboru obilježja grada na vodi. Iako je Novi trg izgrađen isključivo iz utilitarnih, a ne estetskih razloga, trebao je, naime, prihvatiti neurbani sadržaj, održavanje sajмова, u njegovu su definiranju primijenjena jasna urbanistička načela. Definiran je kao parkovni prostor, s neizgrađenom južnom stranom, otvorenom prema Gradni, od koje je odijeljen drvoredom divljih kestenova. Sjeverna mu je fasada bila rahla, definirana nizom semiruralnih kuća, orijentiranih prema trgu kraćim, zabatnim pročeljem. Istočna strana zatvorena je mu je tek 1931. gradnjom vatrogasnog doma, a 1938. godine na istoj je lokaciji sagrađena slobodnostojeća jednokatna zgrada Hrvatskog doma s kino dvoranom. Projekt parkirnog uređenja trga izradio je 1951. godine Adolf Vajler, tadašnji upravitelj šumarije Samobor. Od biljnih vrsta na trgu su, uz ostalo, posađene: *Taxus bacata*, *Juniperus sabina*, *Populus italica*, *Morus alba*, *Berberis aggregata*, *Tamarix tetrandra* itd. Na prostoru ispred današnjeg Pučkog učilišta postavljena je fontana i skulptura partizana s puškom, autora akademskog kipara Njirića. Sjeveroistočnu stranu trga zatvara zgrada Glazbene škole "Ferdo Livadić", arhitekta V. Lončarića. Trg je uređivan devedesetih godina prema projektu arhitektonskog biroa Centar 51 iz Zagreba. Vrijednost i značenje ovog trga temelji se na njegovoj izravnoj povezanosti s elementom prirodnog krajobraza u gradskom tkivu rječicom Gradnom, i na njegovom suvremenom urbanističkom konceptu kao trga-parka.

Kupalište Šmidhen i perivoj

Kupalište Šmidhen na sumpornim vrelima počelo se koristiti još na početku XIX. stoljeća, kad su francuski vojnici u vrijeme Ilirskih provincija zamijetili u Sv. Heleni močvarno zemljište s toplim barama, koje se zimi nisu smrzavale. To je močvarno zemljište 1862. godine otkupio načelnik Ljudevit Šmidhen i iznad toplih izvora sagrađio drvenu baraku za potrebe svoje obitelji i prijatelja. Godine 1868. počinje se graditi zidano zatvoreno kupalište s bazenom koje je otvoreno za javnost. Istovremeno s gradnjom kupališta samoborski vrtlar Zistler uređuje okolni perivoj. Katastarska karta iz 1904. pokazuje stanje izgrađenosti i organizacije prostora. Kupališna zgrada prizemne visine sa središnjim povišenim i nižim bočnim volumenima (bazilikalni odnos volumena), bila je okružena velikim perivojem. Perivoj je bio pejzažno oblikovan sa slobodno vođenim stazama. Poslije 1906. godine, osim nadogradnje zatvorenog kupališta s još jednim bazenom, bio je sagrađen i veliki otvoreni bazen. Kupalište je bilo aktivno do Drugoga svjetskog rata, promijenivši nekoliko vlasnika. Poslije rata općina Samobor pokušava revitalizirati kupalište, a 1968. godine na mjestu starog kupališta gradi se istoimeni hotel. Prostor oko hotela još u manjoj mjeri ima neka obilježja perivoja, ali su neki dijelovi potpuno propali i zarasli u šikaru. Iz dostupnih povijesnih izvora zamjetno je da je

kupalište, iako skromno po svom kapacitetu i arhitekturi, imalo sve elemente koji prate takav tip građevina. Misli se ponajprije na uređenje vanjskih površina u obliku perivoja. Perivoj je zapremao relativno malu površinu, svega 795 četvornih metara. Stručnjaci predlažu da se pri uređenju vanjskih prostora uz budući hotel Šmidhen stari perivoj restituira u najvećoj mogućoj mjeri.

Kupalište Vugrinščak i perivoj - B13

Kupalište je smješteno u podnožju Staroga grada uz rječicu Gradnu, na mjestu nekadašnjih vrtova i oranica u vlasništvu gospodara Starog grada. Hidropatsko kupalište sagrađeno je 1889. godine, a oko njega je bio uređen perivoj. Prema katastarskoj karti iz 1904. može se razabrati njegova prostorna organizacija i veličina (3200 četvornih metara). Samoborska štedionica kao nositelj poslova vezanih uz kupalište, nezadovoljna rezultatima Poslovanja, kupalište 1905. godine prodaje samoborskom liječniku Miji Juratoviću. Angažiranjem zagrebačkog arhitekta Martina Pilara, koji je projektirao novi Hidropatski zavod kupalište I lječilište), sagrađena je suvremena zgrada, vrlo kvalitetno uređena i opremljena. Okoliš je bio uređen kao perivoj. Uspostavljena je šetnica iz središta grada od Hotela Lavica do kupališta, koja prati tok rječice Grade. Između kupališta i livada na Vugrinščaku bio je oblikovan javni prolaz. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata srušena je kupališna zgrada, a perivoj je uništen. Od nekadašnjeg kupališnog sklopa očuvana je samo pomoćna građevina i otvoreni bazen.

Planira se revitalizacija kupališta, predlaže se da se uz očuvani vanjski bazen sagrađe prateće zgrade i reafirmira perivoj. Da bi se dosegli standardi i arhitektonska postignuća već prisutni u tom prostoru otprije, predlaže se raspisivanje urbanističko-arhitektonskog natječaja.

Rječica Gradna, Mala Venecija - A16

Rječica Gradna punopravan je element urbane matrice Samobora, poput ulice. Grad se razvijao uz rječicu i živio s njom, na njoj su smješteni mlinovi, kovačnice i obrti vezani uz uporabu vode. Gradna u raznim dijelovima grada ima različito lice; u povijesnom središtu postaje dio urbane strukture, a na rubnim je dijelovima zadržala svoja prirodna i pejzažna obilježja. Uz dvorce postaje dio njihova perivoja, dovodeći u artificijelni prostor prirodne elemente krajobraza. Najdojmljiviji prizori Gradne u suglasju su s povijesnom arhitekturom. Poznate su slike Male Venecije, prostora s južne strane Trga kralja Tomislava, gdje kuće s Trga prema Gradni pokazuju svoje drugo lice. Pročelja kuća otvorena su prema rječici drvenim zastakljenim galerijama, istaknutim erkerima, gospodarskim vratima i stubama, kojima se silazilo na rječicu. Niz drvenih mostića povezuje kuću s njezinom parcelom ili gospodarskom zgradom s druge strane rječice. Pokosi korita obloženi su kamenom.

Trg kralja Tomislava – A1

Glavni samoborski trg nekoć se zvao samo Plac (XVIII. st.), a kasnije (1891. – 1925.) dobiva ime Trg Leopolda Salvatora. Tijekom urbane povijesti Samobora Trg je njegovo središnje mjesto, njegov najvitalniji prostor: upravno, kulturno, trgovačko, školsko, javno i prometno središte. To je prostor na kojem su se održavali skupovi i sajmovi, polazište procesije u crkvu, dolazilo se i odlazilo s puta, dočekivalo i ispraćalo, održavali se karnevali. Nastao je kao ljevasto proširenje ulica: Livadić Eve, Klešćiceve, Perkovčeve, u podnožju župne crkve. Glavne ulice, prometni pravci koji povezuju grad s okolicom, započinju i završavaju na Trgu. Južna mu je granica određena koritom Gradne, a izduženi oblik proizašao je iz smjera povijesnog rasta naselja, zapravo dominantnog pravca kretanja. Iako prvi grafički prikaz trga potječe iz 1764. godine, formirao se znatno ranije, u srednjem vijeku. U osnovi je vezan uz crkvu, kao dominantnu srednjovjekovnu instituciju. Ta se povezanost očituje u vizualnoj vezi crkve trga, budući da je ona smještena na povišenom platou, fizički odijeljena od plohe trga rječicom Gradnom. Prostor u podnožju crkve, između Grade i potpornog zida crkve, zasebna je cjelina, svojevrsni sekundarni dio trga. Građevna struktura kojom je trg bio definiran sve do početka XIX. stoljeća bila je uglavnom drvena. Bile su to prizemne ili katne kuće, izdužena, pravokutna tlocrtna, zabatnim pročeljem orijentirane na trg. Trg ima dva kontinuirana pročeljna platna, sjeverno i južno. Građevna struktura kojom je definiran današnji prostor trga potječe uglavnom iz prve polovice XIX. st., iz kasnobaroknog i klasicističkog razdoblja, a tek pojedine kuće datiraju s početka XX. st. (ljekarna, banka). Na njemu se nalaze reprezentativne javne građevine i stambene kuće: općinsko (gradska vijećnica), Samoborska banka, nekadašnji hotel K gradu Trstu, kuća Klešćić s ljekarnom K zlatnom anđelu, kuća trgovca Banovče, nekadašnja kuća ljekarnika Valentovića, rodna kuća arhitekta Franje Gabrića i niz ostalih. U XVIII. st. plohu trga, koja je bilo neuređena zemljana podloga, fokusirala su dva prostorna elementa: zdenac i kapelica Ranjenog Isusa. Nakon jedne poplave Gradne, sredinom XIX. st., kapelica je bila srušena, a ostao je zdenac kao jedini prostorni akcent na plohi. Uz njegove su uglove na početku XX. st. bilo zasađena četiri stabla. Uz sjeverni i južni obod trga izvedeni su na početku XX. st. rigoli i nogostupi, te rasvjetna tijela, a središnja, jedinstvena ploha bilo je poravnana i pošljunčana. Značajan automobilski promet šezdesetih godina XX. stoljeća uvjetovao je novu artikulaciju plohe trga, uklanjanjem zdenca središnja je ploha prenamijenjena u parkiralište, a na rubnim je dijelovima zasađeno, u obliku polukružnih otoka, zelenilo (čempresi i breze). Ploha je bila popločana kulir-pločama, a kolne trake granitnim kockama. Potkraj osamdesetih godina javlja se interes i potreba do se trg vrati pješacima, okupljanju i ostalim urbanim sadržajima, a izbacilo parkiralište. Budući da ploha trga nije imala zadovoljavajuću urbanu opremu i podno popločenje, raspisan je 1998. godine Urbanističko - arhitektonski natječaj za uređenje plohe Trga kralja Tomislava. Prvonagrađeni natječajni rad skupine autora, Ivane Ergić, Vanje Ilić, Vesne Milutin i Zorislava Petrića, uspješno je integrirao zatečene povijesne vrijednosti ambijenta s kreativnim diskursom suvremenog senzibiliteta. Zadržavajući središnju plohu trga kao jedinstven prostor, namijenjen javnim događanjima u gradu, autori ga obrađuju u novom materijalu, betonskim pločama različita formata, između kojih u ritmičnom slijedu, u smjeru duže osi, kao elemente razgraničenja postavljaju trake od aluminijskih kocaka. Kolne površine zadržavaju u tradicionalnom popločenju s granitnim kockama. Prostor s druge strane Gradne, uz potporni zid župne crkve, planira se kao odmorište s klupama, i bez kioska, a postojeće građevine stare škole i trgovine, sa sadržajima turističko-informativnog centra, odnosno ugostiteljskih lokala.

Autor teksta: dr.sc. Biserka Bilušić Dumbović